

Baberti Dergisi / Journal of Babarti

e-ISSN: 3023-4107

Sayı: 19 / 2024 - Haziran

**Fransa'da Laiklik ve Müslüman Toplumun Entegrasyonu: Çatışmalar,
Sorunlar ve Çözüm Önerileri**

*Secularism in France and the Integration of the Muslim Community: Conflicts,
Issues and Proposed Solutions*

Neslihan ER

Dr. Öğr. Üyesi, Ordu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü,
Genel Sosyoloji ve Metodoloji Ana Bilim Dalı.

Ordu / Türkiye

*Assistant Professor, Ordu University, Faculty of Arts and Sciences, Department of
Sociology, General Sociology and Methodology Department.*

Ordu / Türkiye

nesli_er@hotmail.com

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 06 Mayıs / 06 May 2024

Kabul Tarihi / Date Accepted: 29 Haziran / 29 June 2024

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June

Atıf / Citation: Neslihan Er, "Kur'an'da Kadının Şahitliğine Feminist İtirazlar
ve Müfessirlerin Yorumu" *Baberti Dergisi*, 19 (Haziran / 2024): 36-57.

DOI: 10.47098/babertidergisi.1479169

Öz

Bu çalışma, Fransa'da Müslümanların karşılaştığı zorlukları, laiklik ve entegrasyon sorunlarını, dini temsilin önemini ve bu konularda yapılan önerileri sunmaktadır. Aynı zamanda, toplumsal uyum ve çeşitliliğin korunması, kamusal alanda dini ifade özgürlüğünün ve laikliğin dengeli bir şekilde sağlanmasının önemi üzerinde durulmaktadır. Fransa'da yaşayan Müslümanların durumu, özellikle laiklik anlayışı ve toplumsal entegrasyon bağlamında ele alınmaktadır. Didier Leschi'nin gözlemleri ve analizleri temelinde, Fransız laiklik modeli ve Müslüman topluluğunun bu modele uyum sürecindeki zorluklar ortaya konulacaktır. Leschi, Fransa'da İslam'ın resmi bir adresinin olmamasının ve dini temsil eksikliğinin hem toplumsal hem de kamusal alanda çeşitli zorluklara yol açtığını vurgulamaktadır. Fransa'nın İslam'ı toplumsal hayata entegre etme ve kamu alanında tanınmasını sağlama çabaları hem kamusal alanda laikliğin korunması hem de dini ifade özgürlüğünün sağlanması arasında denge kurulmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır. Radikal İslamcılığın gerçekte çok küçük bir azınlıkta yer aldığı, demokratik ve laik vatandaşlık kültürünü benimseyen Müslümanların kurduğu yeni oluşumlarının ortaya çıktığı belirtilmektedir. Bu yeni nesil, dini kimliklerine bağlılıklarını sürdürürken, laik ve cumhuriyetçi Fransız değerlerine tam bir saygı göstermeyi hedeflemektedir. Bu süreç, Müslüman topluluklarında olumlu iç dönüşümleri teşvik etmekte ve toplumsal dayanışmayı güçlendirmeye katkı sağlamaktadır. Çalışmamızın metodolojisi, kapsamlı bir literatür taramasını temel almaktadır. Bu tarama, belirli zaman dilimlerinde gerçekleşen politika değişiklikleri ve önemli olayların analizini içermektedir.

Anahtar Kelimeler: Din Sosyolojisi, Laiklik, Fransa Müslümanları, Entegrasyon

Abstract

This work presents the challenges faced by Muslims in France, issues of secularism and integration, the importance of religious representation, and suggestions made on these topics. The situation of Muslims living in France is discussed, particularly in the context of secularism and social integration. Based on the observations and analyses of Didier Leschi, the French secular model and the difficulties of the Muslim community in adapting to this model are examined. France's efforts to integrate Islam into social life and to gain recognition in the public sphere highlight the need to balance the preservation of secularism in public spaces with the provision of freedom of religious expression. It is noted that radical Islamism is actually a very small minority, and that new formations of young Muslims who adopt a democratic and secular citizenship culture are emerging. This new generation aims to maintain their religious identities while fully respecting secular and republican French values. This process encourages positive internal transformations within Muslim communities and contributes to strengthening social solidarity. Our study's methodology is based on a comprehensive literature review. This review includes the analysis of policy changes and significant events that occurred over specific time periods.

Keywords: Sociology of Religion, Secularism, French Muslims, Integration

Giriş

Fransa, laiklik ilkesini (laïcité) toplumun temel değerlerinden biri olarak benimsemiş bir ülkedir. Laiklik, devletin din işlerinden tamamen ayrılmasını ve dinin kamu alanında nötr bir şekilde ele alınmasını öngörür. Ancak, Fransa'daki Müslüman toplumun entegrasyonu konusu, son yıllarda ciddi tartışmalara ve çatışmalara yol açmıştır. Bu makalede, Fransa'daki laiklik ilkesi ile Müslüman toplumun entegrasyonu arasındaki çatışmalar, bu süreçte ortaya çıkan sorunlar ve olası çözüm önerileri ele alınacaktır. Hipotezimiz, Fransa'daki laiklik ilkesi ile Müslüman toplumun entegrasyonu arasındaki çatışmalar ve sorunların, dini temsil eksikliğinin ve kamusal alanda dini ifadelerin kısıtlanması nedeniyle derinleşmekte olduğu, ancak uygun kamu politikaları ve sosyal uyum projeleri ile bu sorunların aşılabileceği şeklindedir.

Çalışmamız, Fransa'daki Müslüman toplulukların laiklik, entegrasyon ve dini temsil konularında karşılaştıkları zorlukları araştırmaktadır. Analiz, Didier Leschi'nin gözlemleri üzerine kurulmuş olup, Fransız laiklik modeline Müslüman toplulukların adaptasyon süreçlerinde yaşadıkları güçlükleri incelemektedir. Araştırmamız, laiklik ve entegrasyon problemlerini temel teorik çerçeve olarak benimsemekte; bu çerçevede dini çeşitliliği ve toplumsal uyumu teşvik eden toplumsal çözümler önermektedir.

Didier Leschi, din, laiklik ve göç konularında uzman olan tanınmış bir Fransız bürokrattır. 2015'ten bu yana Fransız Göç ve Entegrasyon Ofisi'nin (OFII) Genel Müdürü olarak görev yapmaktadır. Aynı zamanda 2018'den beri Avrupa Din Bilimleri Enstitüsü'nün başkanlığını yürütmektedir. Kariyerinde birçok önemli pozisyonda bulunmuştur. 2004'ten 2008'e kadar İçişleri Bakanlığı'nda merkezi dini işler ofisinin başkanlığını yapmıştır. Daha sonra 2008'den 2013'e kadar Adalet Bakanlığı'nda hukuka ve adalete erişim ile kentsel politika hizmetinin başkanı olarak görev yapmıştır. Ayrıca, 2013'ten 2016'ya kadar Seine-Saint-Denis bölgesinde eşit fırsatlar valisi olarak görev yapmıştır. Leschi, Fransa'da göç ve entegrasyonla ilgili birçok girişimde ve tartışmada yer almıştır. Yayınladığı eserler arasında göç, laiklik ve dini işler üzerine birçok kitap bulunmaktadır. Bunlardan bazıları "Ce grand dérangement: l'immigration en face" ve "Misère(s) de l'islam de France"dır.¹

Didier Leschi'nin 2004-2008 yılları arasında İçişleri Bakanlığı Merkezi Dini İşler Ofisi görevi sırasında, Fransa'da yaşayan Müslümanların durumu üzerine yaptığı çalışmalar dikkate değerdir. Leschi, Fransa'da İslam'ın karşı karşıya olduğu çıkmazın öncelikle iç sebeplerden kaynaklandığını

¹ Didier Leschi, *Ce Grand Dérangement* (Gallimard, 2020).

vurgulamıştır. Bu bağlamda, laiklik anlayışının yorumlanması ve değerlendirilmesi ön plana çıkar. Leschi'ye göre, "Cumhuriyetin dinlerle olan tarihsel bağı ve hafızası göz ardı edildiğinde, laikliğin sürekli savunulması Fransız modelini sefaletle sonuçlanan bir duruma dönüştürmektedir".

Leschi, Müslüman topluluklar içinde zararlı etkileri olan birtakım aktörleri de ele alır: Kendi inançlarından sapmış ve söylemleriyle daha çok Müslüman olmayanları etkileyen aydınlar, aşırılığa kaçan vaizler ve genç Müslümanları kurban olarak gösteren dini liderlerdir. Bunları, "dinden çıkmış Müslüman entelektüelin sefaleti", "yeni vaizler tarafından manipüle edilen genç Müslümanın sefaleti" ve "İslam'ı şiddet eylemlerinden aklama çabası içinde olan, ancak bu süreçte herhangi bir reform şansını elinden alan dini liderlerin sefaleti" olarak tanımlar. Leschi, İslamofobi ve anavatanların tutumlarını da problematik olarak değerlendirir. Fransa'da yaşayan Müslümanların kamusal ve dini alanlarda ortak bir zemin bulma çabasının önündeki en büyük engelin, lider ve düşünürlerin yetiştirilmesi sorununun çözülmemiş olması olduğunu belirtir. Leschi'ye göre, bu sorun ele alınmadıkça, söz konusu zorluklar ütopik bir nitelik taşımaya devam edecektir.²

Çalışmamızın metodolojisi, yeterli sayılabilir bir literatür taramasını temel almaktadır. Bu tarama, belirli zaman dilimlerinde gerçekleşen politika değişiklikleri ve önemli olayların analizini içeren bir literatür taramasına dayanmaktadır. Ayrıca, Fransa'daki Müslüman toplulukların topluma entegrasyon süreçleri de çalışma kapsamında incelenmiştir. Çalışma, Müslüman toplulukların dini temsil problemleri yanında ibadet yerlerine erişimde karşılaştıkları zorlukları da ele almakta ve bu sorunları çözmek için kamu politikası önerileri geliştirmektedir. Bu anlamda nitel veri analizi yöntemleri kullanılarak, mevcut literatürden toplanan bilgiler değerlendirilmiştir.

1. Müslüman Toplulukların Fransa'daki Laiklik Anlayışına İlişkin Algıları ve Tepkileri

Fransa'da günümüzde yaşanan laiklik krizinin temelinde, toplumdaki İslamî tutumların yasal çerçeveye uygun olup olmadığı meselesi yatmaktadır.³ Bu konudaki ana sorgulama, çeşitli dinler açısından zaman içinde sağlanmış olan istikrar ve uzlaşmanın varlığıdır. Bu bağlamda, ortaya çıkan toplumsal çatışmaların sebeplerini anlamak amaçlanmaktadır.

² Didier Leschi, *Misère (s) de l'islam de France* (Editions du Cerf, 2017), 11.

³ Fatih Öztaş, "Dinsel Fundamentalizm ve İslamofobi Sarmalında 'Fransa İslam'ı Tartışmaları", *İlahiyat Akademi* 14 (31 Aralık 2021), 179-218.

Fransa'da yaşanan laiklik krizinin, sadece hukuki bir sorun değil, aynı zamanda sosyokültürel bir mesele olduğu anlaşılmaktadır.

Laiklik, devletin dini kurallardan bağımsız olarak yönetilmesi ve dini inançların devlet işlerine karışmaması ilkesidir. Bu ilkeye göre, devlet hiçbir dini inanç ya da mezhebi desteklemez veya ayrımcılık yapmaz. Laiklik, bireylerin din ve vicdan özgürlüğünü koruma amacı taşır ve her bireyin istediği dine inanma veya hiçbir dine inanmama hakkını savunur. Laiklik, demokratik ve çoğulcu toplumlarda din özgürlüğünün sağlanması ve farklı inanç gruplarının barış içinde bir arada yaşaması için önemli bir prensiptir. Modern hukuk devletlerinin temel yapı taşlarından biri olarak kabul edilir.⁴ Laiklik, din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılmasıyla birlikte, herkesin inanç özgürlüğünü güvence altına alarak toplumsal uyumu ve adaleti sağlar.

Laiklik krizi, özellikle Müslüman toplulukların örgütlenme eksikliğiyle doğrudan bağlantılıdır. 1905'ten bu yana Fransa'daki ayrılık rejimi, devletle dini pratikleri yönlendiren örgütsel yapılar -yani kültürler- arasındaki ilişkilerin sınırlandırılması üzerine kurulmuştur. Bu durum, Fransa'nın laiklik rejiminin, devletin dini olandan ayrılma talebini ve Kilise'nin bu talep karşısında maruz kaldığı dışlanmayı ifade ettiğini göstermektedir. Yine de bu yasal ayrılık, her iki tarafın da birbirinin varlığını ve adresini bilmesini sağlamıştır⁵. Fransa'da İslam'ın resmi bir temsil kurumunun olmaması, İslam'ın her yerde mevcut olduğu şeklinde bir algı yaratmaktadır. Kamu otoriteleri, 1980'lerin sonlarından bu yana, temsili bir örgütün kurulmasını teşvik etmeye çalışmıştır. 1989'da Creil'de meydana gelen başörtü olayının ardından, İçişleri Bakanı Pierre Joxe, 6 Kasım 1989'da Fransa'da İslam'ı incelemek üzere kendisi tarafından atanan yetkililerden oluşan bir komite kurmuştur. Ancak bu ilk girişim, devletin temsilcileri seçtiği için birçok dini dernek liderinin güvensizliği ve Paris Camii'nin Cezayir ile olan özel ilişkileri nedeniyle başarısız olmuştur. 1999'da İçişleri Bakanı Jean-Pierre Chevènement, Jacques Berque'den ilham alarak, Fransa'nın 'Aydınlanma İslamı'nın beşiği olabileceği fikrini benimsemiş ve bu konuyu tekrar gündeme getirmiştir. Fransa'daki Müslümanların hassasiyetlerini ele alan tartışmaların ardından, Cumhuriyet ile İslam dini arasındaki ilişkileri düzenleyen yasal ilkeler ve temeller üzerine bir tüzük kabul edilmiş ve cami başkanlarının seçtiği üyelerden oluşan bir Fransız Müslüman Din Konseyi (CFCM)

⁴ Kenan Gürsoy, "Laiklik", *TDV İslâm Ansiklopedisi* <https://islamansiklopedisi.org.tr/laiklik#1> (29.06.2024).

⁵ Muhammed Mücahid Dalkılıç - Müşerref Yardım, "Fransız İslam'ı Projesi ve 'Sorunsuz Fransız Müslümanı' Profili İnşası", *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi* 26/2 (03 Ağustos 2022), 277-288.

oluşturulma süreci başlamıştır. Ancak, CFCM'nin faaliyetleri hala sürmekte olmasına rağmen, Müslümanlar tarafından tam anlamıyla meşruiyet kazanmamış ve dolayısıyla kamu otoriteleri nezdinde tam bir inandırıcılık sağlayamamıştır.⁶ Müslüman toplulukların daha iyi temsil edilmesi ve onların hassasiyetlerinin dikkate alınması hem toplumsal uyumu artıracak hem de laiklik prensiplerinin daha adil ve dengeli bir şekilde uygulanmasını sağlayacaktır.

Fransa'daki Müslümanların durumu, meşru temsilci eksikliğine rağmen, yasaların izin verdiği ölçüde iyileşme kaydetmiştir. Eğer halka açık ibadet yerlerinin kurulabilmesi din özgürlüğünün bir göstergesi olarak kabul edilirse, bu bağlamda olumlu gelişmeler yaşandığı söylenebilir. 1970'lerde çoğu kötü durumda olan yüz kadar cami ve ibadet yerinin varlığına karşın, bugün Müslüman toplulukların (sivil toplum örgütlerinin) kendi finansal katkılarıyla camilerin sayısını ve kalitesini artırması, Leschi'nin ifadesiyle 'mahzen İslam'ını geride bırakmıştır. 1930'larda Katoliklerin demografik değişiklikler nedeniyle kentsel alanlarda yeni ibadet yerleri inşa etme ihtiyacından yararlanmaları gibi, Müslüman cami dernekleri de benzer yasal imkanlardan faydalanarak bu hakkı kullanmışlardır. İmkanlar arasında, doksan dokuz yıl süreyle arazi kiralama olanağı bulunmaktadır. Camilerin ibadet dışı kısımları için, abdesthaneler, imam lojmanları ve derslikler gibi alanlarda, kanunların izin verdiği sübvansiyonlara erişim sağlanabilmektedir. Destekler, Müslüman topluluğunun ihtiyaçları doğrultusunda kullanılmaktadır. Şu anda, bir kısmı bin kişi üzerinde cemaati barındırabilecek büyüklükte 2700'den fazla cami bulunmaktadır. Bu sayıya, göçmen işçilerin evlerinde kurdukları gayri resmi mescitler ve genellikle inançlarını açıkça göstermekten kaçınan Selefilere kullandığı apartman veya mahzenlerdeki ibadet yerleri dahil değildir. Diğer önemli gelişmeler arasında, kamu otoritelerinin din görevlilerine verdiği destek yer almaktadır. Temsili bir Müslüman organın veya temsilcilerin olmamasına rağmen, din görevlisi hizmetleri büyük ölçüde başarılı olmuştur. Bu durum, teorik olarak, laik hukukun daha önce din görevlisi olarak görev yapmış kişileri ilgili kurumlara atama yetkisine sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Hastane veya hapishane yönetiminde sembolik düzeyde din görevlisi hizmetlerinin sunulması ve özellikle, Savunma Bakanlığının 16 Mart 2005 tarihli kararnamesiyle NATO ordularında din görevliliği pozisyonunun

---

⁶ Kadir Canatan, *Avrupa'da İslam Politikaları: İslam'ın Tanınması ve Kurumsal Temsili* (İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, 2021), 93.

oluşturulması, bu alandaki en dikkat çekici gelişmeler arasındadır.⁷ Ancak, gayri resmi ibadet yerlerinin varlığı, Müslüman toplulukların hala bazı zorluklarla karşılaştığını ve resmi ibadet yerlerine tam erişim sağlayamadığını göstermektedir.

Fransa'daki İslam'ın kurumsallaştırmasıyla ilgili yaşanan zorluklar sadece Sünni İslam'da dini örgütlenme eksikliğinden kaynaklanmamaktadır. Müslüman topluluk liderlerinin hem dini rehberlik sağlayacak hem de gerektiğinde Fransız toplumuna güven verecek meşru bir temsilci oluşturamamaları, tarih boyunca yaşanan ulusal ayrışmaların yanı sıra, özellikle Fas, Cezayir ve Türkiye gibi ülkelerden gelen dış müdahalelerle de bağlantılıdır. Bu durum, diaspora içindeki inanç meselelerinin yönetimi konusunda farklı yaklaşımların benimsenmesine yol açmaktadır. Ayrıca, Fransız yetkililer bu duruma müdahale etmek yerine, çoğu zaman göz yummuşlardır. Örneğin, Cezayir'in Paris Camii üzerindeki kontrolü ve bu sayede yüzlerce Cezayir tarafından maaşı ödenen imamın Fransa'ya gelerek organize bir kontrol ağı oluşturmaya izin verilmiş, bunun alternatifi üzerinde durulmamıştır.⁸ Bu ayrıcalığın Cezayir'e tanınmasının ardından, Fas da benzer haklar talep etmiştir. Böylece, Fas diasporası için II. Hasan Vakfı veya Şerif Devletinin Habus Bakanlığı tarafından maaşları ödenen yüzden fazla imam görevlendirilmiştir. Türkiye ise, genellikle Türk devletine ait camilerde çalışan, hac organizasyonu ve cenaze işlemlerini yöneten görevliler göndermiştir. Yine de yabancı imamların sayısı toplam cami sayısı düşünüldüğünde sınırlı kalmaktadır. Bu durum, köken ülkelerinden bağımsız bir İslam anlayışına yönelen genç neslin varlığını göstermektedir. Genç nesil, İslam'ı evrensel bir perspektifle ele alırken, eski nesillerin ibadet yaklaşımı ve alışkanlıkları devam etmektedir. Eski nesillerin dini pratikleri, belirli bir bağımlılık modeli olarak kaydedilmiş bir şekilde varlığını sürdürmektedir.⁹ Fransa'daki Müslüman toplulukların kurumsallaşmasıyla ilgili zorlukların sadece dini örgütlenme eksikliğinden değil, aynı zamanda dış müdahaleler ve ulusal ayrışmalardan kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

Laiklikle ilgili yaşanan krizin bir diğer nedeni, bazı vaizlerin İslamcı olduğuna dair yaygın inançtır. Bu vaizlerin, sosyal kontrol ve örgütlenme yollarıyla şeriatın egemen olacağı bir düzeni yeniden kurma arzusu taşıdıkları düşünülmektedir. Ayrıca, birçok işçi sınıfı mahallesinde bu tür

⁷ Didier Leschi, "Problèmes contemporains de la laïcité publique", *Les Nouveaux Cahiers du Conseil constitutionnel* 53/4 (01 Kasım 2016), 24.

⁸ Ahmet Kavas, "Fransa'nın İslam Siyaseti, Sömürgecilikten Günümüze Fransız Camileri I", *Dini Araştırmalar* 3/9 (01 Haziran 2001).

⁹ Leschi, "Problèmes contemporains de la laïcité publique", 27.

inançları destekleyen olaylar meydana gelmektedir. Fransız Devrimi ile başlayan ve özellikle Fransa'nın sınırlarına yakın İslam dünyasında yaşananlarla söz konusu vaiz eylemlerinin bir şekilde irtibatlandırılması korkuyu daha da artırmaktadır. Ancak, Avrupa ülkelerinde kamuoyuna yansıtılanla yaşananlar arasında farklar bulunmaktadır. Batı'nın, bazen pervasız müdahaleleriyle, yasal baskılar veya sınırsız şiddet uygulamaları aracılığıyla, Kuzey Afrika'dan Pakistan'a kadar Müslüman dünyasını din, kültür ve cinsiyet farklılıkları açısından vahşetle özdeşleştirdiği ve bu farklılıkların yok edilmesi gerektiği yönünde bir izlenim oluşturduğu görülmektedir. Olguları objektif bir şekilde değerlendiren uzmanlar, Fransa'da asıl ele alınması gereken konunun, toplumu zorla sekülerleştirmeye çalışmadan, kamusal alanda laikliği güvence altına almak olduğu konusunda hemfikirdir.¹⁰ Leschi, Fransız laiklik modelinin savunucusudur ve bu bağlamda devletin din işlerine karışmaması gerektiğini savunur. Ancak, aynı zamanda dini özgürlüklerin korunmasının da önemini vurgular.

2. Fransa'da İslam'ın Kurumsallaşma Süreci ve Karşılıklı Etkileşim Faktörleri

Son dönemde Fransa'daki Müslümanların zihniyetinde önemli değişimler gözlemlenmektedir ve bu durum, karşılıklı uyum çabalarını beraberinde getirmiştir. Çoğunlukla Müslüman toplulukların entegrasyon konusunda başarılı olduğu ve ülkenin gelişimine önemli katkılarda bulunduğu anlaşılmaktadır. Resmi makamlar, Fransa'da gerçek bir İslam'ın tanınması için çaba sarf etmektedir. Özellikle dezavantajlı mahallelerde yaşayan aileler ve çocuklar üzerinde ciddi sosyal ve kültürel sorunlar devam etmekte, bu durum kimlik gerilimlerine ve bazen suç ve şiddete yol açabilmekte, aynı zamanda olumsuz dini tutumların ortaya çıkmasına neden olmaktadır.¹¹ Bu nedenle, kültürel ve dini çeşitliliğin kurumsal olarak tanınması, vatandaşlığın pekiştirilmesi, eşit fırsatların sağlanması ve bireylerin ekonomik, sosyal ve politik düzeylerde entegrasyonunun geliştirilmesi gerekmektedir. Çoğu zaman, toplumsal gerçeklikler, felsefi ve sosyolojik modellerin tanımladığı kavramsal temellere, ilkeler ve ideallere uymaktan uzaktır. Özellikle sömürgecilik tarihi ve göç dalgaları nedeniyle kenar mahallelerde yaşayan Müslümanlar, dezavantajlı bir geçmişe sahip olup, kendilerini dışlanmış hissettikleri için tam anlamıyla vatandaşlık

¹⁰ Leschi, "Problèmes contemporains de la laïcité publique", 30.

¹¹ Abderrahim Lamchichi, "L'islam de France à l'épreuve de la laïcité et du « vivre ensemble »", *Confluences Méditerranée* 41/2 (2002), 141-160.

duygusuna sahip değillerdir. Dezavantajlı geçmiş, sömürgecilik döneminde yaşanan ekonomik ve sosyal sömürü, göçmenlerin dil engelleri ve kültürel farklılıklar nedeniyle karşılaştıkları ayrımcılık, düşük gelirli işlerde çalışma zorunluluğu, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimdeki zorluklar gibi faktörleri içerir. Bu koşullar, kenar mahallelerde yaşayan Müslüman toplulukların sosyal ve ekonomik ilerlemesini zorlaştırmakta ve toplumun diğer kesimleriyle bütünleşmelerini engellemektedir.

Entegrasyon sorununu, özellikle Amerikan tarzı çoğulculuk veya tamamen cumhuriyetçi uyum sağlama modeli gibi dışlayıcı ideolojik yaklaşımlarla soyut bir şekilde ele almanın ötesine geçilmesi gerektiği kabul edilmektedir. Çünkü sosyal, kültürel ve politik gerçeklik soyut yaklaşımlardan çok daha anlamlıdır. Cumhuriyetçi modelin etkinliği sürse de toprak sahipliği vatandaşlık kriteri olarak kalmaya devam etmekte ve okullar entegrasyon sürecine yönlendirmeyi sürdürmektedir. Göçmen çocukların büyük başarılarına rağmen, kimlik reflekslerinin yanı sıra dezavantajlı mahallelerin belirli bölgelerinde dışlayıcı baskıların devam etmesi, düşmanlıkların artması, şiddet ve güvensizliğin yaygınlaşması, bazı kesimler için gettolara dönüşme riskini taşımaktadır.¹²

Vatandaşlığın pekiştirilmesi, aynı zamanda ekonomik güvensizlikle mücadele, düşük gelirli ailelerin sosyo-ekonomik durumlarının iyileştirilmesi, saygı ve dayanışma temelli bir ekonominin oluşturulmasını zorunlu kılar. Entegrasyon, asimilasyon anlamına gelmez ve ulusal çeşitliliği göz ardı etmemelidir. Yanlış anlamaları önlemek, ayrıca ırkçılığı ve şiddeti ortadan kaldırmak için, Fransa'nın son dönemdeki yaklaşımının aksine, gruplar arası iletişim ve göçmenlerle anavatanları arasındaki etkileşimler teşvik edilmelidir. Müslüman toplumunun organizasyonuna yönelik girişimlerin laiklik ilkesiyle uyumlu olacak şekilde teşvik edilmesi önemlidir. Türkiye örneğinde görüldüğü üzere, birçok gözlemcinin iddia ettiği gibi, laiklik kavramı Müslümanlar için yabancı veya anlaşılabilir değildir. Müslüman topluluklar, erken dönemlerden itibaren din özgürlüğü, din-laiklik ilişkisi konularında tartışmalara girişmiş, laikliğin İslam ile çelişmediği sonucuna varmışlardır.¹³ Laiklik tarihini, siyasi felsefeyi ve etiği inceleyen

¹² Veysel Erat, "Çokkültürlülük ve Ayrımcılık Arasında: Avrupa Ülkelerinin Entegrasyon Politikalarında Eğitim Alanı", *Mukaddime* 9/3 (31 Aralık 2018), 84.

¹³ Din-laiklik konusunda güncel sayılabilecek birkaç tartışma örneği olarak bak., Osman Eyüpoğlu, "Laiklik-Din İlişkisi: İslâm'ın Laik Boyutu Üzerine Bir Değerlendirme", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20-21 (2005), 299-327; Osman Eyüpoğlu - Murat Yıldız, "Kur'an'ı Anlamaya Yönelik Literal ve Kültürel Yaklaşımların Sosyal Değişmeye Uyum Açısından İşlevselliği", *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi* 5/3 (2016), 163-198; Osman Eyüpoğlu - Niyazi Usta, "İtaat Kavramının Gereksinimleri Açısından Kur'an'ın Eleştirel

çalışmalar, laikliğin maneviyatla şehir yaşamının düzenlenmesi arasında bir denge kurduğunu ve dinin reddi yerine, onu koruduğunu göstermiştir. Günümüzde laikliğin zamanın gerekliliklerine uygun olarak dönüşmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Laiklik esnek ve çoğulcu olmalı, her bireyin inancını özgürce, engelsiz bir şekilde, kendi gelenek ve göreneklerine bağlı kalarak ve cumhuriyetin değerleri doğrultusunda yaşamasına olanak tanınmalıdır.¹⁴

Günümüzde, Fransa'nın Laik Cumhuriyeti olgunluk dönemine ulaşmış gibi görünmektedir. Dini, toplumun derin bir parçası ve insan hayatının her yönünü kapsayan bir toplumsal realite olarak kabul etmekte; kamusal alanda dini ifade özgürlüğünün meşru olduğunu ileri sürmektedir. Dini mirasın korunmasının önemli olduğunu ve medeniyetle hoşgörüyü geliştirmede okulların temel bir rol oynadığını vurgulamaktadır. Fransa, vatandaşların çocuklarına tarih ve din eğitimi verme hakkını/ihtiyacını anlamaktadır. Laiklik, devletin tarafsızlığına dayanır ve farklı inançlara saygı gösterilmesini zorunlu kılar. Tüm inançlar, temel insan haklarını ve ulusal barışı tehdit etmedikleri sürece meşru kabul edilir. Bu anlayış, vicdan özgürlüğünü ve bireyler arası eşitlik değerini savunur.¹⁵ Ancak, pratikte bu ilkelerin tam anlamıyla uygulanmasında çeşitli zorluklar ve tartışmalar bulunmaktadır. Özellikle dini azınlıkların haklarının korunması ve toplumsal uyumun sağlanması konusunda daha fazla çaba gerekmektedir.

Fransız toplumunda Müslümanların var oluşunun, çoğulcu, açık ve modern bir İslam anlayışının gelişimi için büyük bir fırsat olabileceğini belirttik. Radikal İslamcılık gerçekte çok küçük bir azınlıkta yer alır. Demokratik ve laik vatandaşlık kültürünü benimseyen genç Müslümanların yeni oluşumları ortaya çıkmaktadır. Bu yeni nesil, dini kimliklerine bağlılıklarını sürdürürken, laik ve cumhuriyetçi Fransız değerlerine ve kurallarına tam bir saygı göstermeyi de hedeflemektedir. Böylece, toplumsal dayanışmayı güçlendirmeye ve sivil katılımı sorumluluk etiği konusunda farkındalık yaratmaya katkı sağlamaya çalışmaktadırlar. Bu süreç, Müslüman topluluklarında olumlu iç dönüşümleri teşvik etmektedir.¹⁶ Ancak, bu ideal

---

Düşünceye Bakışı", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/2 (2019), 347-378); Osman Eyüpoğlu - Erkan Perşembe. "Din ve Toplumsal Kurumlar Arası İlişkilerdeki Tamamlayıcı Niteliğin Önemi", *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi* 8/4 (Aralık 2019), 464-483.

¹⁴ Lamchichi, "L'islam de France à l'épreuve de la laïcité et du « vivre ensemble »".

¹⁵ Merve Kılınç, *Fransa'da din eğitimi: alsace-moselle bölgesi üzerine bir araştırma* (Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Master's, 2019).

¹⁶ Ömer Çaha, "Fransız Laikliğinde Yeni Evre: Kato-Laisizmden İslâm Karşıtlığına Laikliğin Fransa'daki Evrimi", *Liberal Düşünce Dergisi* 63 (01 Haziran 2011), 29-58.

durumun pratikte ne kadar gerçekleştiğini değerlendirmek için çeşitli faktörlere ve mevcut duruma bakmak gerekmektedir. Bu ideal durumu gerçekleştirmek için toplumsal ve ekonomik zorlukların, ayrımcılığın ve devlet politikalarının dikkate alınması gerekmektedir. Bu süreçte, Müslüman toplulukların aktif katılımı ve devletin destekleyici politikaları büyük önem taşımaktadır.

Avrupa'da düzen ayrılığıyla dini çeşitliliğin hâkim olduğu (din-devlet ilişkilerinin devlet lehine yasal olarak ayrıldığı) toplumlarda yaşayan Müslümanlar, anavatanlarındaki dinî otoritelerinden ve siyasî güçlerinden bağımsız olarak örgütlenmeyi yavaş yavaş öğrenmektedirler. Bu durum, daha önce benzeri görülmemiş bir durum olup, yorumlar ve uygulamaların çeşitlenmesine, aktarılan normlara karşı eleştirel bir yaklaşıma ve evrensel değerlere erişime; kısaca eleştirel düşüncenin yaygınlaşmasına imkân sunmaktadır. Aynı zamanda, din adamlarını ve teologları, gerekli entelektüel meydan okumalarla başa çıkmayı zorlamaktadır. Bu durum, laik ve demokratik bir çerçevede, diğer inanç ve felsefî yaklaşımlarla birlikte var olabilen bir azınlık dini olarak İslam için modern bir teolojinin oluşturulmasına yol açmaktadır.¹⁷

Avrupa ülkeleri için İslam'ın resmî olarak tanınması ve kamusal alandaki entegrasyonu çok büyük önem taşımaktadır. Bu tanıma ve entegrasyon süreci, demokrasi ve sosyal uyumu pekiştirme potansiyeline sahiptir. Çünkü İslam, ilgili toplulukların ev sahibi ülkelerle entegrasyonunu kolaylaştırıp hızlandırabilecek ve sosyal gerilimleri azaltabilecek bir faktör olabilir.¹⁸ Gerçekte, bazı belediyelerin, gençlerin sosyal sorunları, uyuşturucu kullanımı veya şiddet eğilimleri gibi konularda etkili olmadıklarında İslamî derneklerle ve belirli imamlarla iş birliği yaptığı görülmektedir. Dinî liderlerin müdahalesinin, bu durumlarda, sosyal gerilimleri azaltma konusunda daha etkili olabileceği düşünülmektedir. Genellikle, dinin toplumsal istikrarın ve barışın sağlanmasında olumlu bir rol oynayabileceği kabul edilmektedir. Din kurumuna yönelik bu tanıma süreci, daha açık, çoğulcu ve barışçıl bir laiklik anlayışına dayanarak, farklı inançlarla devlet arasındaki ilişkileri yeniden düşünmeyi ve yenilemeyi olanaklı kılacaktır.¹⁹

Fransız toplumu, farklı kültürlerden ve dinlerden gelen çeşitli değerlerin yanı sıra birçok farklı yaşam biçiminin bir arada olduğu, çok kültürlü ve çok dinli bir yapıya bürünmüştür. Bu dinî çeşitliliğin ortasında

¹⁷ Lamchichi, "L'islam de France à l'épreuve de la laïcité et du « vivre ensemble »".

¹⁸ Erkan Perşembe, "Çok Kültürlü Avrupada Müslümanların Entegrasyonu", *Eskiyeni* 1 (05 Nisan 2006), 5-13.

¹⁹ Lamchichi, "L'islam de France à l'épreuve de la laïcité et du « vivre ensemble »".

yer alan İslam, Fransa'da önemli bir yere sahip olup, artık Fransız dini ve kültürel yapısının bir parçası haline gelmiştir. Bu durum, bazıları tarafından laiklik açısından bir fırsat olarak değerlendirilirken, bazıları ise İslam'ın yükselişinin Cumhuriyetin temellerini ve ülkenin bütünlüğünü tehdit edeceğinden endişe duymaktadır. Bu çeşitlilik, toplumun 'bir arada yaşama' kavramını sorgulamaktadır.²⁰ Diğer yandan, İslam'ın artan görünürlüğü, Fransa'nın ve genel olarak Avrupa'nın göç tarihi açısından önemli bir dönüm noktasına ulaştığı realitesine işaret etmektedir.²¹

Fransa'da İslam'ın resmi olarak tanınması ve dini uygulamaların desteklenmesi, bir yandan yasal düzenlemelerin yapılmasını, diğer yandan da dini faaliyetleri teşvik eden adımların atılmasını gerektirir. Çünkü 1901'den bu yana Fransa'da geçerli olan ve kiliseyle devletin ayrılmasını düzenleyen yasaya göre, İslam sadece ibadet özgürlüğüne sahiptir.²² Yeni nesillerle birlikte, Fransa ve Batı Avrupa'daki Müslüman toplulukların durumunu artık sadece göç veya köken kültürü açısından değil; etkileşim, karşılıklı dönüşüm ve mütakabiliyet açısından değerlendirmek gerekmektedir. Avrupa'daki Müslüman azınlıklar, İslam ile Avrupa toplumları arasındaki ilişkilerin gelişiminde önemli bir rol oynamaktadır. Aynı zamanda, Avrupa demokrasilerinin sekülerleşme süreci, Müslüman ülkelerdeki İslam anlayışından farklı bir yaşam tarzı oluşturmaktadır. Yeni nesillerin İslam'ı, artık yalnızca göçle gelen bir unsur olmaktan çıkmış, modern bir bağlamın ürünü haline gelmiştir. Bu durum, modernite bağlamında ele alınması gereken bir İslam anlayışını ortaya çıkarmıştır. Fransa'daki Müslümanlar, moderniteyle daha yoğun bir şekilde iç içedirler. Eğer Fransa, İslam'ın uygulanması açısından tarihsel bir değişimi temsil ediyorsa, benzer şekilde Müslüman topluluğun varlığı da Fransa için dini çeşitliliğin daha geniş bir anlayışını benimsemesi açısından bir fırsat oluşturmaktadır.²³

3. Müslüman Varlığının Temsil Mekanizmaları Üzerindeki Etkisi

Müslüman topluluğunun çeşitli kökenlerine ve dernek yapılarına yönelik olarak, Fransız yetkililer bu toplumunun organizasyonuna yardımcı olmak için çeşitli adımlar atmıştır. Ancak Pierre Joxe, Charles Pasqua ve Jean-Louis Debré gibi eski bakanların girişimleri başarısız olmuştur. 1999 yılında, İçişleri Bakanı Jean-Pierre Chevènement tarafından başlatılan istişare süreci,

²⁰ Marie-Claude Lutrand - Behdjat Yazdekhesti, "Laïcité et présence musulmane en France : des dynamiques d'influence réciproque", *Cahiers de la Méditerranée* 83 (15 Aralık 2011), 327-335.

²¹ Sossie Andezian, "L'Islam dans la France d'aujourd'hui", *Autres Temps* 10/1 (1986), 38-44.

²² Andezian, "L'Islam dans la France d'aujourd'hui".

²³ Lutrand - Yazdekhesti, "Laïcité et présence musulmane en France".

Müslüman topluluğuna resmi bir temsilci organ sağlama amacı gütmüştür. Bu sürecin devamında, 2003 yılında Daniel Vaillant, Fransa Müslüman Kült Konseyini kurarak bu girişimi tamamlamıştır. Hastaneler, hapisaneler veya ordu gibi kurumlarda din görevlilerinin bulunması, kurban kesimi, Müslüman mezarlıklarının oluşturulması, hac organizasyonu ve Fransız yetkili din görevlilerinin eğitimi gibi konularda muhatap olacak bir yapıya ihtiyaç duyulmaktadır. Bu oluşumun önemi, bu tür ihtiyaçları karşılayabilecek bir temsilci ve koordinasyon mekanizması sağlamasına dayanmaktadır.²⁴

11 Eylül saldırılarından sonra, Fransa'da Müslüman topluluğunun organizasyon çabaları yeni soruları beraberinde getirmiştir. Özellikle, 'İslamcı' olarak görülen derneklerin bu resmi temsil organında yer alınamayacağı ve imamların, camilerin ve dernek federasyonlarının gerçekten Müslümanların çoğunluğunu temsil edip etmediği sorgulanmıştır. Ayrıca, laiklik ve cumhuriyet ilkelerine saygı göstermeyen derneklerin entegrasyon çabaları eleştirilmiştir. Hükümet yetkilileri, Fransa'nın ikinci büyük dini olan İslam'ın organizasyonunu sağlama yolunda kararlı olduklarını ve bu yolda ilerlemeye devam etmek istediklerini vurgulamışlardır.²⁵ Bu süreçte, tüm katılımcıların, Cumhuriyet ile tüm dinler arasındaki ilişkileri düzenleyen ilkeleri içeren bir anlaşma imzaladıkları belirtilmiştir. Bu durum, kamu otoritelerinin Müslüman topluluğu adına karar veremeyeceğine veya İslam'ın çeşitliliğini dengede tutamayacağına dair girişimi destekleyenlerin düşüncelerini pekiştirmiştir. UOIF (Fransa İslam Örgütleri Birliği) gibi en iyi organize olmuş hareketlerin etkisi önemli olsa da Müslüman Kardeşler gibi örgütlerin etkisinin de Fransa'daki İslam'ın geleceğine yönelik tartışma, oylama ve seçimlerde göz ardı edilemeyeceği açıktır. Müslüman topluluğunun ortak bir düzen içinde ve laiklik prensipleri çerçevesinde bir araya gelmesi, farklı milliyetlerden veya doktrinlerden gelen, farklı hassasiyetlere sahip bireylerin ve derneklerin iş birliği yapması gerektiğini göstermektedir.²⁶

Müslüman topluluğunun içinde de tereddütler ve endişeler ifade edilmiştir. Özellikle Paris Camii'nin yöneticisi Dalil Boubaker ve Marsilya Müftüsü Soheib Bencheikh gibi önde gelen isimler, 11 Eylül saldırıları sonrasında köktendinci olarak görülen bazı akımların, Fransa'daki Müslüman topluluğunun yapılanmasıyla ilişkilendirilmesine karşı

²⁴ Lamchichi, "L'islam de France à l'épreuve de la laïcité et du « vivre ensemble »".

²⁵ Dalkılıç - Yardım, "Fransız İslam'ı Projesi ve 'Sorunsuz Fransız Müslümanı' Profili İnşası", 281.

²⁶ Lamchichi, "L'islam de France à l'épreuve de la laïcité et du « vivre ensemble »".

çıkışlardır. Bunun yanı sıra, Kuzey Afrika ülkelerinin hükümetleri, Fransa'daki Müslümanların iç meselelerine müdahale etmekte ve aralarındaki şiddetli rekabeti gizleyememektedirler. Bu durum, aslında Fransa ve Avrupa'da İslam'ın geleceğini etkileyen tartışmaların merkezinde yer almaktadır. Ayrıca, temsil konseyinin benimsediği kriterlerle ilgili de bazı sorunlar yaşanmaktadır. İbadet yerleri için ayrılan alanların ve bu mekanları kullanan toplulukların sayısının yeterli olmaması gibi konular, ciddi sorunlara yol açmaktadır.²⁷

Siyaset bilimci Rachid Benzin'in gözlemlerine göre, kolektif bir dini pratik sergileyen Müslümanların büyük çoğunluğu, siyasi düşüncelerini ortaya koymayan göçmen işçilerden oluşmaktadır. Zamanla, camilere düzenli olarak giden gençlerin sayısı artmış olsa da bu grup hala nispeten küçüktür. Bu gençler için İslam, kimliklerini yeniden kazanma ve ifade etme aracı olarak önem taşımaktadır. Siyasal İslam'ın popülaritesi azalmaktadır ve birçok gözlemci, köktendinci veya radikal İslamcı akımlara karşı artan bir güvensizliği vurgulamaktadır. Camiye gidenlerin çoğu, siyasi tartışmalara katılmak istememektedir. Kuzey Afrika kökenli ailelerin çoğunluğu, bireyin inancını vicdanına göre özgürce yaşamasına izin veren liberal, hoşgörülü ve geleneksel bir İslam anlayışına daha yatkındır. Bu topluluk, çoğulculuğu benimsemekte ve farklı köken bölgelerinin geleneklerine saygı göstermektedir.²⁸

Fransa'daki Müslüman topluluğu, farklı akımlar ve eğilimler içermekte ve çeşitli camiler etrafında organize olmaktadır. Bu camilerden en bilineni ve en eskisi, 1926 yılında açılan Paris Camii'dir (Grande Mosquée de Paris – GMP). Paris Camii, 1982 yılından itibaren kısmen Cezayir hükümetinin finansal desteğiyle yaklaşık 200 ibadethaneyi bünyesinde barındıran bir ağa liderlik etmektedir. Bu camilerden yaklaşık 60 tanesinde, aralarında Lyon Camii'nin de bulunduğu, Cezayir tarafından maaşları ödenen 150 kadar imam görev yapmaktadır. 1992 ile 2020 yılları arasında Paris Camii'nin yöneticiliğini yapan Dalil Boubakeur, Fransa'da modern ve ılımlı İslam'ı temsil eden önemli bir figür olarak öne çıkmıştır. Ancak, Paris Camii enstitüsünün Fransa'daki İslam birliğini sağlama beklentisi, Cezayir devletiyle olan yakın ilişkileri nedeniyle tam anlamıyla karşılanamamaktadır.²⁹

²⁷ Ayşen Seymen Çakar - Murat Ercan, "Fransa'da İslam Karşıtlığının Hukuki Açıdan İncelenmesi", *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 24/42 (27 Haziran 2022), 455.

²⁸ Lamchichi, "L'islam de France à l'épreuve de la laïcité et du « vivre ensemble »".

²⁹ Kavas, "Fransa'nın İslam Siyaseti, Sömürgecilikten Günümüze Fransız Camileri I", 54.

1983 yılında Tunus kökenli Abdellah Ben Mansour ve Irak kökenli Mahmoud Zouhayr tarafından kurulan Fransa İslamî Örgütler Birliği (Union des Organisations Islamiques de France – UOIF), yaklaşık 200 derneği bünyesinde topladığını iddia etmektedir. Birçok analiste göre, UOIF Fransa'daki en aktif İslamî birliktir. Her yıl Le Bourget'de büyük bir yıllık toplantı düzenlemesiyle tanınmaktadır. Bu birliğin, Müslüman Kardeşler akımına yakınlığı ve Körfez ülkelerindeki dini vakıflardan mali destek aldığı bilinmektedir. UOIF aynı zamanda Saint-Léger-de Forgeret'te bulunan İslamî İmam Eğitim Merkezi'ni yönetmektedir ve 1993 yılında Fransa Genç Müslümanlar Derneği'nin (Jeunes Musulmans de France – JMF) kurulmasına destek vermiştir. Lyon merkezli Müslüman Gençlik Birliği (Union de la Jeunesse Musulmane – UJM) ve bu birliğe yakın organizasyonlar, özellikle öğrenciler arasında büyük bir etkiye sahiptir.

1985 yılında, Yacoub Roty ve Youssouf Leclercq gibi Müslüman olmuş Fransız vatandaşları tarafından kurulan Fransa Müslümanları Ulusal Federasyonu (FNMF), başlangıçta Fas ile yakın ilişkiler içindeydi ve Suudi Arabistan'dan mali destek alıyordu. Bu kuruluş, yaklaşık 300 farklı derneği bünyesinde toplamaktaydı. Ancak, FNMF'nin etkisi gün geçtikçe azalmıştır. Hint-Pakistan kökenli Tebliğ Cemaati, 1960'ların sonlarından itibaren Fransa'da faaliyet göstermeye başlamış ve özellikle banliyölerde aktif bir rol üstlenmiştir. Fransa'da bu hareket, yaklaşık yüz ibadethaneyle temsil edilmekte ve iki ana gruba ayrılmaktadır. Bunlardan biri 1972'de tanınan İnanç ve Uygulama (Foi et Pratique) Hareketi, diğeri ise 1978'de kurulan ve merkezi Saint-Denis'te olan Tebliğ ve Davet (et-Tebliğ ve-Da'va) grubudur.³⁰

Fransa'da, özellikle doğu bölgelerinde bulunan ve yukarıda bahsedilen büyük akımlara göre nispeten azınlıkta olan Türk Müslüman toplulukları, ılımlı İslamî hareketler, tasavvuf geleneği veya Alevîlik gibi çeşitli dinî yönelimlere bağlıdır. Fransa'daki Türk asıllı Müslüman birlikleri üç ana gruba ayrılmış durumdadır: Bunlar; Türkiye Hükümetine bağlı olarak faaliyet gösteren Fransa Diyanet İşleri Türk İslam Birliği (DİTİB), çeşitli camileri yöneten yaklaşık altmış yerel dernekten oluşan Millî Görüş hareketi ve Nakşi tarikatı eğilimli Süleymancılar cemaatidir.³¹

Afrika, Komorlar ve Antiller (Ffaiaca) adı altında birleşen Fransız İslam Dernekleri Federasyonu, birkaç Afrika kökenli camiye temsil ettiğini açıklamaktadır. Senegal, Mali veya Moritanya kökenli Müslümanlar

³⁰ Lamchichi, "L'islam de France à l'épreuve de la laïcité et du « vivre ensemble »".

³¹ Mehmet Ali Akıncı, "Fransa'daki Türk Göçmenlerinin Etnik ve Dinî Kimlik Algıları", *Bilgi* 70 (01 Haziran 2014), 37.

geleneksel ve sessiz bir dindarlığı tercih ederler ve tasavvufa (özellikle Tijaniyya ve Muridiyye tarikatlarına) bağlıdırlar. Komorlar veya Réunion adasından gelen Müslüman topluluklarda ise bazen Hint-Pakistan kökenli Diyubendi akımının etkileri görülebilmekte ve ibadet şekilleri Kuzey Afrika'dakilerden farklılık gösterebilmektedir. Réunion'daki Müslümanlar Hanefî mezhebine, Komorlar ise Şâfiî mezhebine bağlıdırlar.³²

Selefilik, Suudi Arabistan kökenli Vahhâbilik'ten kaynaklanan ve oldukça tutucu bir akım olarak tanımlanır. Bu hareketin başlıca özellikleri arasında Kur'an'ı literal yorumlama, yenilikleri (bidat) eleştirme ve Batı dünyasına karşı derin bir antipati duyma yer almaktadır. Fransa'da, özellikle Seine Saint-Denis gibi bölgelerde Selefi hareketin yayıldığı ve daha çok Tebliğ Cemaatine ait camilerde destekçiler kazandığı görülmektedir. Ancak bu grup, nüfusun çok küçük bir bölümünü oluşturmakta, belirgin bir yapılanmaya sahip olmamakta ve içinde çeşitli farklı yaklaşımlar barındırmaktadır.³³

1960'lardan bu yana Kuzey Afrika ülkeleri, dinî meseleleri ve kendi vatandaşlarının Fransa'daki örgütlenmeyle alakalı sorunları, büyükelçilikleri aracılığıyla Fransız hükümetiyle görüşerek çözümlenmeye çalışmışlardır. 1980'lerden sonra ise, İslam'ın örgütsel yapısı büyük oranda dernekler üzerinden şekillenmiş ve bu yapılar ulusal veya ideolojik ayrılıklar temelinde kurulmuştur. Örneğin, Müslüman Kardeşler ideolojisine yakın duran Fransa İslamî Örgütler Birliği (UOIF), radikal ve uluslararası bir İslam anlayışını, katı ve bütünleştirici olmayan bir yorumla birleştirmeye çalışmıştır. Bu derneğin önde gelen üyeleri Fransa'da doğmamış, Arapça-Fransızca konuşan ve üniversite eğitimi sırasında Fransa'ya göç etmiş kişilerdir. Aynı şekilde, katı görüşleriyle bilinen Fransa Müslümanları Ulusal Federasyonu (FNMF), Fas kökenlilere oldukça yakındır. Daha laik bir yaklaşım sergileyen ve Fransız siyasi sağının desteklediği, 1982'den itibaren Cezayir'in etkisinde olan bu İslamî eğilim, Paris Camii'nde kurumsallaşmıştır. Foi et Pratique gibi diğer örgütlü gruplar veya Türk Müslümanlarını temsil eden dernekler de dahil olmak üzere, İslam ile ilişkilerini belirten birçok bağımsız dernek bu yapıların içinde yer almaktadır. 1980'lerden bu yana, yerel düzeyde Müslüman topluluğun ibadetle ilgili yaşadığı problemlere, dernekler ve camiler genellikle yetersiz/çelişkili cevaplar vermişlerdir.³⁴

Fransız kamu yetkilileri, İslam'ın toplumda ve siyasette tanınması gerektiğini anlamakta geç kalmışlardır. Özellikle, 1979'daki İran Devrimi'nin

³² Lamchichi, "L'islam de France à l'épreuve de la laïcité et du « vivre ensemble »".

³³ Lamchichi, "L'islam de France à l'épreuve de la laïcité et du « vivre ensemble »".

³⁴ Farhad Khosrokhavar - Perrine Simon-Nahum, *L'islam des jeunes* (Flammariion, 1997).

ardından 1980'lerden itibaren, Fransa'da İslam'ın kamusal alanda daha fazla görünür olmaya başlaması ve göçmenlerle ilgili yaşanan istikrarsızlıkların siyasî endişelere yol açması, İslam dininin izlenmesi ve anlaşılmasına yönelik daha fazla ilgiyi tetiklemiştir.³⁵

1901 yasasına göre yönetilen dernekler, 1981'de solun iktidara gelmesiyle birlikte, bu derneklerin yabancılar tarafından da yönetilebilir hale geldiği yeni yasal düzenlemeler sayesinde, ibadethane ve İslamî derneklerin sayısında hızlı bir artış yaşanmıştır. Bu dönemde, başlangıçta etkileri sınırlı olsa da iki büyük dernek federasyonu kurulmuştur: Bunlar; 1983'te Fransa İslamî Örgütler Birliği (UOIF) ve 1985'te Fransa Müslümanları Ulusal Federasyonudur (FNMF). İbadethanelerin sayısının artması, Salman Rüşdi'ye yönelik karşıtlık ve 1989 başörtüsü vakası gibi olaylar, daha aktif ve görünür bir İslam'ın yeni belirtileri olarak değerlendirilmiştir. 1986 veya 1995'teki saldırılar gibi olaylar, radikalizme veya şiddet eğilimli grupların eylemlerine karşı, Fransız toplumunun çeşitli kesimlerinde endişe yaratmıştır. Medyanın bu korkuları nasıl yansıttığı da önemlidir; şiddet olayları nadir olmasına rağmen, yarattıkları etki büyük olmuştur. Aslında, Cumhuriyet'in entegrasyon konusunda başarısız olmasından, ekonomik krizlerden ve işsizlikten beslenen bu radikal gruplar, gettolarda yaşayan genç Fransız Müslüman kuşakların yalnızca bir kısmını temsil etmektedir. Bu durum, İslam, radikalizm ve köktencilik kavramları ile göçmen kökenli gençlerin yaşadığı sosyal, ekonomik ve politik entegrasyon sorunlarının sıklıkla karıştırılmasından kaynaklanmakta ve bu da özellikle ikinci ve üçüncü kuşak göçmenlerin karşılaştığı zorlukların artmasına yol açmaktadır.³⁶

2003 yılında kurulan Fransa Müslüman Din Konseyi, Fransa'daki Müslüman topluluğun ibadetle ilgili ihtiyaçlarının organizasyonunda ana sorumlu kurum olarak hedeflenmiştir. Bu konsey, ulusal ve bölgesel düzeyde örgütlenerek, İslam dininin saygınlığını ve çıkarlarını koruyacak, ibadet yerleri arasında bilgi ve hizmet alışverişini teşvik edecek ve dinler arası diyaloga katkı sağlayacak şekilde tasarlanmıştır. Ayrıca, ibadet yerlerinin kamu makamları nezdinde temsil edilmesinden de sorumlu olmuştur.³⁷

Dönemin İçişleri Bakanı Nicolas Sarkozy, bu kuruluşun Müslüman kültürü genelinde değil, yalnızca ibadetle ilgili meseleler üzerine

³⁵ Ömer Behram Özdemir, "Fransa'da İslamofobik Söylemin Ana Akımlaşması ve Arap Baharı'nın Etkisi", (ts.), 448.

³⁶ Malika Zeghal, "La constitution du Conseil Français du Culte Musulman : reconnaissance politique d'un Islam français ?", *Archives de sciences sociales des religions* 129 (01 Ocak 2005), 129.

³⁷ Fikret Karaman, "Fransa İslam Konseyi Üzerine Bir İnceleme", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16/16 (2003), 111-128.

odaklanacağını vurgulamıştır. Bu durum, Fransız Müslüman topluluğunun sadece ibadet konularında değil, tüm ilgili meselelerde temsil edilmesi gerektiği eleştirilerine yol açmıştır. Sarkozy, Cumhuriyet kurumlarının Fransa'da yaşayan herkese, dolayısıyla Müslümanlara da açık olduğunu belirtmiştir. Ancak, Konsey, radikal akımlara fazla yer verdiği, tüm Fransız Müslümanlarının gerçek bir temsilcisi olmadığı ve devlete aktif müdahale ettiği için laiklik ilkesiyle çeliştiği gerekçeleriyle eleştirilmiştir. Bu eleştiriler, Konsey'in kuruluş amacı ve işleyişi hakkında tartışmaları beraberinde getirmiştir.³⁸

Fransa'da devletin girişimiyle, İslam'ın çeşitli yönlerinin birleştirilerek tek bir çatı altında toplanması süreci yaşanmaktadır. Bu süreç, Fransa'da İslam'ın siyasi olarak tanınmasına; bu tanınmanın toplumda ve dinler arası ilişkilerde yarattığı tartışmalara işaret etmektedir. Amaç, kamu otoriteleriyle etkileşimde bulunmakta zorluk çeken ve maddi kaynaklardan yoksun Müslüman topluluğunun ihtiyaçlarını desteklemek; bu sayede daha önceden diğer dinlerle kurulmuş ilişkilerdeki boşluğu doldurmaktır. Yapılanmanın ele alması beklenen konular arasında camilerin inşası, imamların eğitimi ve statüleri, Müslüman mezarlıklarının kurulması, helal et pazarının düzenlenmesi ve kurban kesimiyle ilgili düzenlemeler yer almaktadır. Ayrıca, bir "Fransız İslam'ı" oluşturmanın amacı, Müslüman topluluğunun kamu otoriteleriyle müzakerelerde kendi çözümlerini bulabilmesi için bir muhatap belirlemek ve bu sayede İslam'a kamuoyunda görünürlük kazandırmaktır. Bu durum, İslam'ı toplumsal hayata entegre etme ve kamu alanında tanınmasını sağlama çabası olarak değerlendirilmektedir. Devlet ve sivil toplum için "Fransız İslam'ını" kurmanın ötesindeki amaç, İslam'ı ulusal çerçevede tanımlamak, bütünleştirmek, ona sınırlar çizmek, vatandaşlık değerleriyle özdeşleştirmek ve kendini ifade etme özgürlüğü tanımaktır. Aynı zamanda, Fransa'nın uluslararası arenada, özellikle İslam dünyasıyla ilişkilerde bir arabulucu rolü üstlenmesine olanak sağlayacak bir yerel İslam anlayışını uluslararası bir bakış açısıyla birleştirme çabasıdır.

Göç ve entegrasyon konusunda, Leschi, Fransa'nın göç politikalarının daha düzenli ve kontrollü olması gerektiğini belirtir. Göçmenlerin entegrasyonu için etkili politikalar geliştirilmesi gerektiğini savunur ve mevcut göç politikalarının yetersiz kaldığını eleştirir. Bu bağlamda, göçmenlerin Fransız toplumuna entegrasyonunun sağlanması için dil eğitimi ve istihdam olanaklarının artırılması gerektiğini savunur. Leschi, aynı

³⁸ Dalkılıç - Yardım, "Fransız İslam'ı Projesi ve 'Sorunsuz Fransız Müslümanı' Profili İnşası", 277-288.

zamanda göçmenlerin yaşam koşullarının iyileştirilmesi gerektiğine dikkat çeker ve bu konudaki ihmalleri eleştirir. Calais'deki göçmen krizinde arabuluculuk yaparken, göçmenlerin insanlık onuruna yakışır yaşam koşullarına sahip olmaları gerektiğini belirtmiştir.

Sonuç

Bu çalışma, Fransa'da yaşayan Müslümanların durumu, laiklik, toplumsal entegrasyon, dinî kurumlar ve temsiliyet gibi çeşitli konuları ele almaktadır. Çalışmada, Didier Leschi'nin gözlemlerine dayanarak, Fransa'daki İslam'ın karşılaştığı içsel ve dışsal sorunlar, Müslüman toplulukların kamusal ve dinî alanlarda karşılaştıkları zorluklar, Fransız laiklik anlayışıyla Müslümanların tutumları arasındaki çatışmalar ve bu çerçevede yaşanan laiklik krizinin boyutları incelenmiştir.

Leschi, Fransa'da İslam'ın resmi bir adresinin olmamasını ve dinî temsil eksikliğinin toplumda çeşitli zorluklara yol açtığını belirtirken, Müslümanların entegrasyonu ve kamusal alanda dinî ifade özgürlüğünün önemine dikkat çekmiştir. Ayrıca, Fransa'daki Müslümanların çeşitliliği, temsil edilme sorunları, dinî özgürlüklerin genişletilmesi ve ibadet yerlerinin artırılması gerekliliği gibi konular da bu çalışmada ele alınmıştır.

Müslüman topluluğun içindeki farklı akımlar ve eğilimler, derneklerin ve camilerin rolü, Müslüman toplumunun çeşitli kesimleri arasındaki ilişkiler ve dinî temsilcilerin kamu otoriteleriyle etkileşimleri incelenirken, Fransa'da "Fransız İslam'ı"nın oluşturulmasına yönelik çabalar ve bu sürecin hem ulusal hem de uluslararası düzeydeki etkileşimlere katkısı değerlendirilmiştir. Bu çalışma, Fransa'da Müslümanların karşılaştığı zorlukların çözümüne yönelik somut öneriler sunarken, dinî çeşitliliğin ve toplumsal uyumun sağlanmasının önemi üzerinde durmuştur. Ayrıca, kamusal alanda laikliğin korunması ve dinî ifade özgürlüğünün sağlanması arasında denge kurulmasının gerekliliği vurgulanmıştır.

Çalışmamızın bulguları, Fransa'daki Müslüman toplulukların, laiklik ilkesinin yorumlanması ve uygulanması bağlamında çeşitli zorluklarla karşılaştıklarını ortaya koymaktadır. Fransız laiklik modeliyle Müslümanların dinî pratikleri ve özellikle dinî anlayış biçimleri ve buna yönelik uygulama hedefleri; kısaca İslam'ın siyasi yorumu arasında belirgin gerilimler mevcuttur. Dinî temsilin eksikliği ve kamusal alanda dinî ifadelerin kısıtlanması gibi faktörler, bu toplulukların entegrasyon sürecini olumsuz etkilemektedir. Özellikle, Fransa'da İslam'ın resmi bir temsilcisi veya adresinin bulunmaması, dinî temsilde önemli bir boşluk oluşturarak Müslüman toplulukların ihtiyaç ve taleplerinin kamu otoriteleri tarafından

yeterince anlaşılmasını ve karşılanmasını zorlaştırmaktadır. Ayrıca, çalışmamız radikal İslamcılığın çok küçük bir azınlık tarafından benimsendiğini ve buna karşın demokratik ve laik vatandaşlık değerlerini benimseyen genç Müslümanların yükselişini vurgulamaktadır. Bu yeni nesil, dinî kimliklerini korurken aynı zamanda laik ve cumhuriyetçi Fransız değerlerine saygı göstermeyi de amaçlamaktadır.

Çalışmamız, Fransa'daki Müslüman topluluklar için ibadet yerlerinin sayısının artırılmasının ve dinî özgürlüklerin genişletilmesinin önemini vurgulamaktadır. Müslümanların dinî özgürlüklerinin sınırlı olmasından kaynaklanan sorunlar, dinî ifade özgürlüğüyle laiklik ilkesi arasında bir denge kurulmasının zorunlu olduğunu göstermektedir. Araştırmamız, kamusal alanda dinî ifade özgürlüğünün sağlanmasının toplumsal uyum ve çeşitliliğin korunması için elzem olduğunu belirtmektedir. Bu kapsamda, "Fransız İslam'ı"nın geliştirilmesi hem ulusal hem de uluslararası etkileşimlere katkı sağlayabilecek önemli bir adım olarak ele alınmaktadır. Bulgular, Fransa'daki Müslüman toplulukların karşılaştığı zorlukların üstesinden gelmek ve toplumsal uyumla dinî çeşitliliği teşvik etmek için somut politika önerileri sunmayı amaçlamaktadır.

Kaynakça

- Akıncı, Mehmet Ali. "Fransa'daki Türk Göçmenlerinin Etnik ve Dinî Kimlik Algıları". *Bilig* 70 (01 Haziran 2014), 29-58.
- Andezian, Sossie. "L'İslam dans la France d'aujourd'hui". *Autres Temps* 10/1 (1986), 38-44. <https://doi.org/10.3406/chris.1986.1083>
- Canatan, Kadir. *Avrupa'da İslam politikaları: İslam'ın tanınması ve kurumsal temsili*. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, 2021. <http://openaccess.izu.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12436/2897>
- Çaha, Ömer. "Fransız Lâikliğinde Yeni Evre: Kato-Laisizmden İslâm Karşıtlığına Laikliğin Fransa'daki Evrimi". *Liberal Düşünce Dergisi* 63 (01 Haziran 2011), 29-58.
- Çakar, Ayşen Seymen - Ercan, Murat. "Fransa'da İslam Karşıtlığının Hukuki Açısından İncelenmesi". *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 24/42 (27 Haziran 2022), 448-461.
- Dalkılıç, Muhammed Mücahid - Yardım, Müşerref. "Fransız İslam'ı Projesi ve 'Sorunsuz Fransız Müslümanı' Profili İnşası". *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi* 26/2 (03 Ağustos 2022), 277-288.
- Erat, Veysel. "Çokkültürlülük ve Ayrımcılık Arasında: Avrupa Ülkelerinin Entegrasyon Politikalarında Eğitim Alanı". *Mukaddime* 9/3 (31 Aralık 2018), 79-94. <https://doi.org/10.19059/mukaddime.466453>
- Gürsoy, Kenan. "Laiklik", *TDV İslâm Ansiklopedisi* <https://islamansiklopedisi.org.tr/laiklik#1> (29.06.2024)
- Eyüpoğlu, Osman, "Laiklik-Din İlişkisi: İslâm'ın Laik Boyutu Üzerine Bir Değerlendirme", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 20-21 (2005), 299-327.
- Eyüpoğlu, Osman - Yıldız, Murat. "Kur'an'ı Anlamaya Yönelik Literal ve Kültürel Yaklaşımların Sosyal Değişmeye Uyum Açısından İşlevselliği", *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi* 5/3 (2016), 163-198.
- Eyüpoğlu, Osman - Usta, Niyazi. "İtaat Kavramının Gereçekleri Açısından Kur'an'ın Eleştirel Düşünceye Bakışı", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/2 (2019), 347-378.
- Eyüpoğlu, Osman - Perşembe, Erkan. "Din ve Toplumsal Kurumlar Arası İlişkilerdeki Tamamlayıcı Niteliğin Önemi", *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi* 8/4 (Aralık 2019), 464-483.
- Karaman, Fikret. "Fransa İslam Konseyi Üzerine Bir İnceleme". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16/16 (2003), 111-128.

- Kavas, Ahmet. "Fransa'nın İslam Siyaseti, Sömürgecilikten Günümüze Fransız Camileri I". *Dini Araştırmalar* 3/9 (01 Haziran 2001).
- Khosrokhavar, Farhad - Simon-Nahum, Perrine. *L'islam des jeunes*. Flammarion, 1997.
- Kılınç, Merve. *Fransa'da din eğitimi: alsace-moselle bölgesi üzerine bir araştırma*. Ann Arbor, United States, Master's, 2019. <https://www.proquest.com/docview/2597762923/abstract/4DC176E63454D5EPQ/1>
- Lamchichi, Abderrahim. "L'islam de France à l'épreuve de la laïcité et du « vivre ensemble »". *Confluences Mediterranee* 41/2 (2002), 141-160.
- Leschi, Didier, *Ce Grand Dérangement*. Gallimard, 2020.
- Leschi, Didier. *Misère (s) de l'islam de France*. Éditions du Cerf, 2017.
- Leschi, Didier. "Problèmes contemporains de la laïcité publique". *Les Nouveaux Cahiers du Conseil constitutionnel* 53/4 (01 Kasım 2016), 21-32.
- Lutrand, Marie-Claude - Yazdekhashti, Behdjat. "Laïcité et présence musulmane en France: des dynamiques d'influence réciproque". *Cahiers de la Méditerranée* 83 (15 Aralık 2011), 327-335. <https://doi.org/10.4000/cdlm.6321>
- Özdemir, Ömer Behram. "Fransa'da İslamofobik Söylemin Ana Akımlaşması ve Arap Baharı'nın Etkisi".
- Öztaş, Fatih. "Dinsel Fundamentalizm ve İslamofobi Sarmalında 'Fransa İslamı' Tartışmaları". *İlahiyat Akademi* 14 (31 Aralık 2021), 179-218. <https://doi.org/10.52886/ilak.973368>
- Perşembe, Erkan. "Çok Kültürlü Avrupada Müslümanların Entegrasyonu". *Eskişeni* 1 (05 Nisan 2006), 5-13.
- Zeghal, Malika. "La constitution du Conseil Français du Culte Musulman: reconnaissance politique d'un Islam français?" *Archives de sciences sociales des religions* 129 (01 Ocak 2005), 97-113. <https://doi.org/10.4000/assr.1113>